

Dallas aventuras e dils sentiments dils emigrai

Tarcisi Hendry ha ediu in cudisch cun brevs d'emigrants tuatschins ell'America da Hans Huonder (anr)

El decuors dil 19avel ed il 20avel tschentaner han numerus Grischuns bandunau lur patria per tscherchar paun e fadigia el lontan. Ina dallas destinaziuns ei l'America stada. La via sur la mar han era biars Tuatschins eligiu, ein denton stai en contact cun lur parentella. Las brevs ord l'America ha Tarcisi Hendry nezegiau per edir in interessant cudisch.

«Na, na, anora mass'ju per de biè bétga plé!» Aschia ha igl autur intitulau sia publicaziun. Ella cuntegn 340 brevs da Tuatschins emigrai ell'America. Singuls scrivevan regularmein da lur viadi, lur arrivada e niev da casa cumbinaus cun ventira, mo ina ga ni l'otra era cun panzieris. Il cudisch cun in cuntegn da 950 paginas dat denton era ina survesta dil temps da lezzas uras en Val Tujetsch ed ils motivs dall'emigraziun. Las brevs publicadas dateschan dils onns 1856 entochen 1984.

Entschiet avon quater onns

Tarcisi Hendry enonuscha ils fatgs historics dalla vischnaunca da Tujetsch sco paucs auters. En sia funcziun sco archivar communal vegn el di per di en contact cun documents che han signau il pievel e la val.

Aschia era biaras brevs d'emigrants. «1997 ei l'idea da publicar quellas brevs naschida. Ils davos onns hiel jeu giu bia contact cun descendents dils Tuatschins emigrai ell'America e different(a)s vischin(a)s da Tujetsch han mess a disposiziun a mi brevs da pli baul da lur parents», di Tarcisi Hendry che tgira igl archiv communal cun bia cumpetenza e carezia dapi treis decennis. Avon quater onns ha el allura entschiet a concretisar sia lavur sin pupi: «Dapi lu sundel jeu staus praticamein mintga di bia ni pauc vid la realisaziun da quei cudisch.» Il volumen dil cudisch ei carschius e cun quel era ina midada dall'imaginaziun primara davart quella publicaziun: «La differenza denter l'emprerna idea ed il product final ei fetg gronda.» Ultra digl Archiv communal da Tujetsch han autras fontaunas surviu ad el: «Jeu hiel sfegliau en documents ella Biblioteca romontscha dalla claustra da Mustér ed en ediziuns dalla Gasetta Romontscha. Ina ga ni l'otra scrivevan ils emigrants era artechels davart lur patria nova.» Per Tarcisi Hendry ha il cudisch ina fascinaziun particulara: «Quellas brevs ein interessants documents dalla historia e lur autenticidad mereta quella publicaziun.»

Ils Tuatschins ell'America

Tut en tut ein 641 vischins da Tujetsch emigrai da 1850 entochen 1930. 301 han tschercau lur cletg ell'America, 135 ella Bassa, 119 en Baviera ed ils auters el Württemberg, Frontscha, Italia ed autras tiaras europeas. Emigrai ein per part entiras famiglias. Aschia cattan ins ella statistica buca meins che 117 affons sut 15 onns ch'ei serendi cun geniturs ni parents ell'America. Tarcisi Hendry relata denton era dils Tuatschins ch'ei serendi en survetsch sut crunas. Sia statistica muossa denton era tgei schlatteinas che han bandauna la Val Tujetsch. Aschia san ins che 36 persunas dallas famiglias Muggli ei emigradas, dallas famiglias Beer 32 dels e dallas famiglias Monn 29. «Singuls ein era serendi egl fester per fadigiar e tarmetter ils daners a casa nua che la paupradad era derasada fetg», di Tarcisi Hendry. El ha dau a sia publicaziun ina clara structura. La part principala fuorman las brevs dils emigrants. Quella part cuntegn indicaziuns persunalas cun la genealogia dils pertuccai, las brevs per part transcettas e moderadas e la fin finala era extracts originals da brevs. La corrispondenza dils emigrants ei per romontsch

e lur lungatg mumma han els era tgirau per part ell'America. Plirs havevan abbonau la Gasetta Romontscha ed il Pelegrin ni retargevan il Calender Romontsch. Da plirs dils emigrai han ins denton era mai udiu pli enzatgei suenter il cumiau en Val Tujetsch.

Bia interessant

Dallas brevs arrivadas en Val Tujetsch san ins ch'il viadi entochen el liug preferiu dils Stadis Uni dall'America cuzzava per part entochen dus meins e dapli. Il pli savens serendevan ils viandonts sil bastiment a Le Havre. «Ils biars emigrai han luvrau fetg en lur patria nova, differents han fatg carriera. Ins sa denton era che plirs han fatg naufragi ni han semplamein buca giu cletg», di il scribent. Aschia relata il cudisch digl emigrant Aluis Berther ch'ei serendus a Cansas e pli tard ad Alasca.

Leu ha el viviu cun Indians ed ei semess alla tscherca d'aur. Sin il viadi da retuorn d'Alasca ei il bastiment sfundraus, sco in dils sulet ha el surviviu la disgrazia. Il bastiment era cargaus cun aur ella valeta da lu dad in milliun francs. «Quei bastiment ei mai vegnius anflaus», raquenta Tarcisi Hendry. In interessant emigrant ei era Gion Fidel Muggli staus. Buca meins che 68 brevs ha el tarmess denter 1872 e 1914 als ses a casa. En pliras brevs relativamein liungas descriva el la veta en famiglia, l'economia, mo era da schabetgs politics. Biars han dau d'entellir en lur brevs ch'els turnassen buca pli anavos en Val Tujetsch, differents ein denton vegni pliras ga sin viseta.

Il cudisch sa vegnir retratgs tier la Banca Raiffeisena Sedrun, dallas papetarias Hosang a Muster e Maggi, Glion ni digl autur Tarcisi Hendry ([email](#)) per in prezi da 55.- francs. L'ediziu cumpeglia 300 exemplars.